

Het delicate van geven en helpen - Een filosofie van de zorg (voor ouderen)

Colloquium Provinciehuis.

Leuven, 12 oktober 2017

Prof. Antoon Vandavelde

Hoger Instituut voor Wijsbegeerte

KULeuven

De giftdimensie van het leven

- Leven als voortdurende uitwisseling van giften
- **Mauss' drievoudige verplichting:**
- Verplichting om te geven,
om te ontvangen
en om terug te geven
- **Reciprociteit** als meest fundamentele sociale norm

Welk mensbeeld?

- Mens is **homo donator**: wil iets betekenen voor anderen en daarom: wil geven, zich geven!

Cfr. Mens als sociaal wezen

↔ **Homo oeconomicus**: mens streeft naar (maximeert?) zijn eigenbelang

cfr. Monologisch mensbeeld

→ Is slechts de helft van de waarheid

Drie vormen van geven

1. Altruïsme: geen verwachting van reciprociteit
2. Met reciprociteit
 - 2a. Model van de economische ruil
 - 2b. Logica van de gift

1. Altruïsme

- Onbaatzuchtig geven als hoogste menselijke vermogen
Cfr. Christelijke Caritastraditie
Cfr. Zorg als roeping, een aanvankelijk engagement, teruggaand op een gebeurtenis die vorm geeft aan ons leven, een ontmoeting, een appèl (Levinas)
- Liefst door onbekende gevers aan onbekende ontvangers
- Derrida: is zuivere gift wel mogelijk?
- Probleem: scheidt geen sociale relatie
↔ Oud-Griekse giften, gericht op prestige

2a. Economische ruil

Contractuele logica

Do ut des: ik geef **om** iets terug te krijgen.

Marktmodel, Logica van de belangenberekening

Evenwicht

Strikte, onmiddellijke en bedoelde reciprociteit

Meestal kwantificeerbaar: prijs

Is ook deel van de zorgrelatie

2b. Logica van de gift

- Niet strikte, niet bedoelde en niet onmiddellijke reciprociteit, eerder kwalitatief dan kwantitatief
- Informele, losse reciprociteit
- Ik geef **en** er komt iets terug (meestal meer dan ik zelf heb gegeven!)
- Negatieve en positieve reciprociteit: gift is niet altijd vriendelijk: we krijgen (meestal) wat we gegeven hebben!

Is dit geen vermomde economische ruil?

Neen: Logica van de erkenning: We begeren een gift die **spontaan** gegeven wordt, niet uit sociale of morele verplichting

Cfr. Ballet van het geven: glimlach, dank, 'No thanks' ...

Door de ontvanger te bevrijden van de verplichting om terug te geven scheppen we ruimte voor verrassing, voor een authentieke tegengift

De logica van de gift vraagt om vrijheid, onbepaaldheid, onzekerheid, verwondering

Cfr. Vriendelijkheid in de zorg

Toepassingen

- **Vertrouwen:** olie van het samenleven
- **Creativiteit:** niet met de karwats af te dwingen
- **Intrinsieke motivatie**
- **Vriendelijke zorg,** zorgzaam omgaan met mensen
- Allemaal dingen die niet echt te koop zijn, maar die een gift vormen: **de spiritualiteit van het dagelijkse leven!**
- Te verkrijgen door zelf te geven – het **goede voorbeeld** (geven)

Verplichting om terug te geven

- Wordt spontaan aangevoeld
- Geven gebeurt vaak met beste intenties, maar opent ook schuld bij de begunstigde: vraagt om tegengift
- Diepe evolutionaire wortels: mensen hebben bijzonder groot vermogen tot samenwerking

Maar waarom moeten we beginnen te geven?

- Uit solidariteit
- Om onze superioriteit te tonen
- Om iets terug te krijgen: berekening van belang
- Om een sociale relatie aan te gaan
- Altijd een gift die aan ons geven voorafgaat: ons geven is altijd teruggeven! Cfr. De giftdimensie van het leven
- Levinas: omdat we niet kunnen wegkijken van het appèl van de ander

Kunnen ontvangen

- Logica van de gift: sociale relaties zijn nooit in evenwicht
- Ik sta altijd in schuld
- Individualisme als onvermogen om in schuld te staan
- Achtergrond van euthanasievraag: ik wil niet tot last zijn, niet in schuld staan.

↔ diepe sociale relatie veronderstelt niet alleen bereidheid te geven, maar ook te ontvangen: bereid zijn om zich te laten helpen door zijn naasten

Probleem!

- Wie niet (meer) kan deelnemen aan de uitwisseling van giften wordt uitgesloten uit het sociale leven
- Giften die niet kunnen worden teruggegeven worden als **vernedere**nd ervaren
- Probleem voor **werkloze jongeren**: een fatsoenlijke maatschappij stimuleert mensen om te geven

Oud, bejaard, hoogbejaard

- Fase van absolute afhankelijkheid – niet of nauwelijks nog kunnen geven: vroeger slechts enkele maanden, nu 5-6 jaar
→ existentiële problemen

Probleem is niet dat er niet goed gezorgd wordt voor bejaarden, maar dat er zo goed voor hen wordt gezorgd dat hen alle initiatief uit handen wordt genomen.

Helpen als toelaten te geven als dat niet langer evident is

Onmogelijke reciprociteit

- (Religieuze giften)
- Intergenerationele giften
 - Aan onze kinderen
 - Aan onze ouders
 - Aan toekomstige generaties

Is deze LvdG geen meritocratisch of productivistisch denken?

Welke ethische plichten tegenover

- Zwaar gehandicapten
- Volstrekt zorgafhankelijke hoogbejaarden
- Demente bejaarden
- Comapatiënten
- Chronisch vermoeiden
- De steeds grotere groep van mensen zonder duidelijk aanwijsbare letsels of ziekten, maar die toch beweren niet in staat te zijn om te werken?

Hier lijkt reciprociteit onmogelijk en riskeert zorg vernederend te worden!

Mogelijke antwoorden

- 1. Losse reciprociteit** over heel leven: is meestal geval van bejaarden: 'We hebben al gegeven, nu gaat het niet meer.'
- 2. Ethische grondintuïtie:** graad van beschaving kan worden afgemeten aan de manier waarop men omgaat met de zwaksten, met weerloze schepselen

Antwoorden

3. **Rechten** in plaats van gift: laten de begunstigde toe om het hoofd rechttop te houden
4. **Ideële reciprociteit**: Ik kan zelf ook gehandicapt, hoogbejaard of dement worden – Cfr. Rawls' sluier van onwetendheid of Dworkins hypothetische verzekering: 'ik had even goed de ander kunnen zijn'